

5. Методика викладання української мови / За ред. Дорошенка С.І. – К., “Вища школа”, 1992. – 398 с.
6. Мінц М.О. Методика навчання у народних школах ХІХ ст. / М.О. Мінц // Наукові праці. – Том 86. Випуск 73. – С. 205-210.
7. Паульсон І. Методика грамоты по историческим и теоретическим данным / И.Паульсон. – Ч.2. – С.-Пб.: Изд. К.Л. Риккера, 1892. – 514 с
8. Теряева М., Малютина А. Работа с первой группой в осенне-зимнем триместре / М.Теряева, А.Малютина. – Ленинград, 1927. – 124 с.
9. Титаренко С. Українські граматики //Вільна Українська школа. – 1917.– № 3-4. – С. 206-210.
10. Чуйко Г.А. Методика викладання української мови в початкових класах: підруч. [для пед. училищ] / Чуйко Г. А. – К.: Радянська школа, 1966. – 340 с.
11. Чуйко Г.А., Білецька М.А., Школьна Г.Ф. Методика викладання української мови в початкових класах: підруч. [для пед. училищ] / Г.А. Чуйко, М.А.Білецька, Г.Ф. Школьна. – К.: Вища школа, 1975. – 384 с.

Кирьк М.Ю.

ИСТОРИЯ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ГРАМОТЫ ПЕРВОКЛАССНИКОВ

В статье дается обзорный анализ фундаментальных трудов по методике начального курса (обучение чтению и письму) украинского языка для определения наиболее продуктивных составных элементов, факторов, этапов ее становления и поиск эффективных новейших подходов в обучении грамоте шестилеток.

Ключевые слова: методика обучения, обучение грамоте, чтение, письмо.

Kiryk M.Y.

HISTORY OF METHODS OF STUDIES OF DEED OF GRAMMAR OF FIRST-CLASS BOYS

This article deals with a review analysis of the fundamental works on methods of a primary course of the Ukrainian language (teaching reading and writing skills) for the determination of the most productive compound elements, factors, development states and searching for the most effective, newest approaches to the six-years teaching reading and writing skills, taking into consideration the differences in their perception.

Key words: the methodology of teaching, teaching reading and writing skills, reading, writing.

УДК 37.013:371.13:908”19”

Кудас Л.Б.

КРАЄЗНАВСТВО ЯК НОВИЙ МЕТОД ОСВІТНЬОЇ І НАУКОВОЇ РОБОТИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ У ПЕРІОД 20-Х РОКІВ ХХ СТ.

У статті висвітлено організаційні та науково-методичні основи краєзнавчої роботи як комплексної системи знань при підготовці вчителів в Україні у 20-ті роки ХХ століття.

Ключові слова: краєзнавство, метод, навчальний план, професійна підготовка вчителя, освіта.

Відродження національної свідомості й духовності українського народу на сучасному етапі розвитку суспільства вимагає пошуку нових шляхів формування активного світосприйняття, розширення світогляду, розвитку моральних якостей майбутніх громадян.

Значні можливості у розв’язанні цього питання має краєзнавство, яке покликане сприяти відродженню духовності, історичної пам’яті, формуванню у громадян і, передусім, у молоді любові до рідного краю, національного патріотизму, високої поваги до людини та свідомого ставлення щодо збереження історико-культурного надбання.

Вирішення цього завдання покладають на освіту, оскільки саме вона є тією системою, через яку проходять усі члени суспільства. Якість рішення, поставлених перед системою

освіти стратегічних і тактичних завдань, багато в чому залежить від професійної підготовки педагога. До вчителя висувається вимога створювати новий образ життя, що, по суті, означає бути носієм культури майбутнього і на цій основі готувати майбутнє покоління.

В Україні за часів незалежності сформована солідна політико-правова база щодо розвитку краєзнавства. Кабінет Міністрів України постановою від 10 червня 2002 року за № 789 затвердив Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 року. В ній, зокрема, визначено, що до цієї справи залучаються Міністерство освіти і науки, Міністерство культури і мистецтв та інші [1].

Необхідність оперативного рішення завдань, що висуваються тепер перед освітніми установами, дозволяє говорити про подібність сучасного становища з ситуацією 20-х років минулого століття. А це спонукає, у свою чергу, знову звернутися до цього, вже досить добре вивченого, періоду: саме у 20-ті роки ХХ століття були закладені науково-методичні та організаційні основи краєзнавчої роботи, підготовлені провідні фахівці у даній галузі знань, створені численні науково-дослідні установи краєзнавчого профілю, громадські об'єднання краєзнавців-аматорів. Подібний стан справ дав підставу ряду провідних дослідників (Ю. Данилюк, Я. Жупанський, М.Костриця, В. Обозний, В. Очеретянко, В. Савчук, О. Удод, Є.Склярєнко, П.Тронько та ін.) вважати період 20-х – початок 30-х років “золотим часом” українського краєзнавства [3: 51-61].

На початку ХХ ст., спираючись на доробок попередників, визначні українські вчені – М.Грушевський, В.Вернадський, Д. та В.Дорошенки, С.Єфремов, Д.Багалій, І.Стешенко – спромоглися концептуалізувати обриси українознавчого дискурсу як системи наукових знань, у координатах яких досліджується не лише спосіб життя, а й спосіб мислення українців. Українознавство в їхніх дослідженнях виразно постає науковою системою знань, яка, зі свого боку, є важливим чинником історичного процесу.

В.Вернадський, президент щойно створеної Української академії наук, у 1918 році наголошує на необхідності впровадження спеціальних дисциплін з українознавства до програм середньої та вищої шкіл. У 1920 р. С.Єфремов видає перший навчальний посібник “Українознавство”, а згодом Д.Дорошенко друкує свій вкрай важливий для подальших українознавчих студій “Огляд української історіографії”. За Д.Дорошенко, коли на першому етапі розвитку українознавства вчені, які були насажені глибокою любов'ю до рідної землі, свого народу, бажаннями прислужитися його поступові, зосереджували свою увагу на початках наукового осмислення української історії, етнографії, мови, письменства, то відтепер українознавство вже формується як єдина система знань.

Своєрідним науково-методичним та організаційним центром краєзнавчої роботи в Україні стала Всеукраїнська Академія наук (ВУАН). Доцільним і своєчасним було відкриття при всіх ІНО та на Педкурсах України кафедр краєзнавства. Велику увагу приділяли краєзнавчим осередкам, що вже існували при ВУЗах, як сучасним центрам підготовки студентства до краєзнавчої роботи. Науковці допомагали роботі цих осередків шляхом читання відповідних лекцій, влаштування семінарів тощо. Спираючись на значний науковий потенціал, вони розробляли актуальні проблеми регіональної історії, спрямовували роботу студентських краєзнавчих осередків. Цінний досвід організації їх роботи мали, зокрема, Полтавський та Луганський ІНО. Методична документація останніх може служити корисним посібником у процесі організації краєзнавчої роботи у вищих учбових закладах на сучасному етапі.

Таким чином, на основі реального поєднання наукових і громадських форм дослідження краєзнавства у 20-х роках ХХ століття посилилась увага педагогічної спільноти до розв'язання проблеми теоретичного обґрунтування краєзнавства.

Народний комісаріат освіти (далі Наркомос), створений у лютому 1920 р., велику увагу приділяв науково-методичному забезпеченню навчально-виховного процесу у закладах освіти. Методичні питання підготовки вчителів у досліджуваний період постійно розглядались у низці постанов, зокрема, згідно методичному положенню про організацію краєзнавчої роботи в ІНО та на Педкурсах, затвердженому на засіданні Колегії Методкому

Головпрофосу від 25 лютого 1925 р., краєзнавство має особливо велике значення для широкого будівництва радянських республік.

Величезну роль місцевих осередків краєзнавчої роботи підтверджує вивчення досвіду Західної Європи та Америки, де завдяки численним краєзнавчим організаціям справа вивчення продуктивних сил та народного господарства стоїть дуже високо. Це визнав і I Всесоюзний учительський з'їзд, а також I з'їзд у справі дослідження продуктивних сил та народного господарства України. Відомо, що педагогічні з'їзди, які проводилися у цей період, були одним із ефективних шляхів професійного вдосконалення вчителя. Оскільки більшість з'їздів було організовано громадськістю, їхні програми відображали актуальні проблеми сучасності, задовольняли потреби педагогів в оперативній, інноваційній інформації, у підвищенні рівня наукових, психолого-педагогічних, методичних знань.

Відповідно до прийнятої на з'їзді резолюції "...краєзнавство повинно перейти на широкий шлях міцної й планової організації даної справи. Краєзнавча робота має бути у тісному зв'язку з учительством, пролетарським студентством, партійними, професійними організаціями та радянською громадою, а також при широкій допомозі державних установ" [4: 37].

У резолюції семінару-курсів для лекторів педагогічних дисциплін у Педагогічних ВУЗах (16-27.08. 1925) зазначено, що, беручи до уваги потребу у підготовці досвідчених робітників, у справі проведення краєзнавчого ухилу у масовій школі, необхідно: застосувати при педагогічних ВУЗах кабінети краєзнавства, що об'єднували б усю роботу краєзнавства у даному ВУЗі; розіслати по ВУЗах матеріали й постанови I-ої Всеукраїнської конференції з краєзнавства і поповнити книгозбірні педагогічних закладів освіти відповідною краєзнавчою літературою; до тих пір, поки Педвузи не підвели краєзнавчої бази під свою роботу, необхідно ввести семінари для вивчення місцевого краю; спеціальні завдання для стажування і практики студентів на місцях поєднати з краєзнавчою роботою для інструктажу та набуття навичок із краєзнавчої роботи [5: 29-30].

Перед школою та вчительством стояло надзвичайно важливе завдання – краєзнавство як новий метод освітньої й наукової роботи.

З'їзд досвідчених установ при НКО РСФРР, що відбувся у лютому 1925 року, заслухав низку доповідей про роботу кафедр краєзнавства, підкресливши їх значення для вивчення, перетворення й підняття сільського господарства. Але, крім того змісту, що його вкладають у термін "краєзнавство", для вчителя воно "... має свої спеціальні завдання при комплексній системі навчання в установах Соцвиху" [4: 39]. Краєзнавство, поєднуючи школу з дійсним життям, є тією основою, на якій базується мало не вся навчальна робота, увесь матеріал для поступового накопичення знань в учнів. Треба мати на увазі, що "...краєзнавство ("родиноведение") у дитячих установах Соцвиху становить не лише підготовчий курс географії, а поєднує при комплексній системі всю виховну й освітню роботу з дітьми" [4: 39]. Під краєзнавством розуміється вивчення особливостей місцевого краю, типових для нього фактів щодо природи та соціально-економічних умов життя людей. Під рідним краєм у даному разі розуміється невеличкий район, що є навкруги школи, і його можуть спостерігати учні.

Дослідження рідного краю є вивченням справжнього життя з усіма його різними формами і явищами. Уміння вишукувати у ньому закономірний зв'язок причин і наслідків, нарешті, у придбанні потрібних звичок та умінь для особистої громадської корисної участі у цьому житті – полягає мета соціального виховання.

Отже, майбутній педагог повинен оволодіти методами, як вивчати місцевий край. Для цього йому потрібно насамперед самому практично попрацювати над матеріалом. Тому "... завдання Педвузів, що готують робітників Соцвиху, – побудувати свою роботу на базі краєзнавства, як безпосереднього вивчення, у першу чергу, того району, що його обслуговує дана установа" [4: 39].

При складанні навчального плану краєзнавство як предмет випадає, і весь навчальний план набирає краєзнавчого ухилу. Це допомагає здійснити практично як педагогічний, так і

виробничий ухил роботи в ІНО та на Педкурсах. Теоретичні підвалини краєзнавства з'ясовуються педагогом при вивченні природи й праці місцевого краю.

Елементи краєзнавства поступово вводяться до всіх частин навчального плану: поперше, до виробничого циклу дисциплін, потім до циклу суспільствознавства й педагогічного. Краєзнавство розглядається не як звичайна дисципліна, а як база цілого комплексу досліджуваних явищ, і тому проводиться через науково-організовані експедиції, безпосереднє спостереження над явищами природи, промисловості, торгівлі, матеріальної та духовної культури рідного краю, а також через збирання характеристик речей та документів, наступну ретельну, індивідуальну й проєктивну фіксацію всієї роботи.

Найбільш ефективним при даній роботі є застосування екскурсійного методу. Спостереження, зроблені на загальних і групових екскурсіях, обговорюються колективно за допомогою доповідей та обміну думками, після чого формулюється остаточно підсумок. Не виключається й робота над літературними матеріалами: уміння відшукати їх, робити потрібні витяги, обробляти згідно з завданнями – цим повинні оволодіти всі студенти.

У кінці навчального року студентам необхідно дати невеликий (географічний) звіт будь-якого району за планом, який, звичайно, вживається для географічних описів. Що стосується вибору самого району для дослідження, то відповідно до місцевих умов, можна робити це у той чи інший спосіб: усім студентам вивчати один досить великий район місцевості, близький до місця Педвузу, при чому кожна група студентів вивчає будь-яку одну категорію явищ (геологічну будову ґрунту, рослинність, місцеву промисловість, кооперацію, історичне минуле місцевого краю (із спогадів старожилів та з архівних документів тощо); належний до вивчення район розбивається на дрібні підрайони і досліджується двома-трьома студентами всебічно. Цілком зрозуміло, що екскурсійний метод вивчення рідного краю не вкласти у рамки двотижневих годин і студенти не можуть бути обмежені при цьому зафіксованим розкладом занять. Така робота студентами проводиться у сприятливий для цього час.

Найкращих результатів і певної міри наукового значення досягла краєзнавча робота у Педвузах, де вона мала максимум активності самих студентів і проходила у тісному контакті з відповідними осередками та установами даного району.

Краєзнавча робота студентів вводилася на I курсі. За вірець додається програма з краєзнавства для студентів I курсу на 1-й та 2-й триместри 1924-1925 навчального року Конотопського Педучилища.

1. Теоретична частина (Зміст докладів). План м. Конотопу. Загальний огляд землі під містом, скільки зокрема під садками; число дворів; якими податками обкладається земля тощо.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Креслення плану м. Конотопу, збирання відомостей групою студентів у Відділі місцевого господарства, Фінансовому відділі.

2. Теоретична частина (Зміст докладів). Міське впорядкування.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Відвідування групою учнів водокачки, електростанції, лікарень, аптек, інших установ міського впорядкування.

3. Теоретична частина (Зміст докладів). Скільки населення у місті, розподіл його щодо статі, національності й віку. Скільки на рік народжуються, вмирає. Мова, побут, звичаї, обряди. Історичний нарис зросту міста.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Збирання відомостей у Статистичному бюро та безпосереднє ознайомлення зі звичаями на "кутках" (районах).

4. Теоретична частина (Зміст докладів). Стан сільського господарства. Діяльність земельних органів, сільськогосподарських колективів, сільськогосподарських спілок у справі підвищення сільськогосподарської культури у м. Конотопі. Сільськогосподарські виставки в жовтні 1924 р. Культурні господарства у м. Конотопі. Загальна кількість польової та лугової землі, що належить мешканцям Конотопу. Скільки рогатої худоби, коней та ін. тварин, сільськогосподарської техніки. Ветеринарна лікарня. Розмір сільськогосподарської продукції за рік та сільськогосподарського податку з мешканців м. Конотопу. Ширення запашки.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Експерсія на виставку всіх учнів. Статистичні дані у сільськогосподарській Спілці.

5. Теоретична частина (Зміст докладів). Технічна (фабрично-заводська) діяльність у м. Конотопі: Механічний завод, його історія і сучасна діяльність, число робітників, службовців, їхнє матеріальне становище; виробництво заводу і перспективи надалі. Млини, миловарня, броварня, заводи, артілі, ремісники. Розмір виробництва у порівнянні з передвоєнним часом. Типографія.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Ознайомлення групами з мехзаводом й іншими підприємствами. Збирання відомостей у конторах та у Тарифно-контрольних комісіях відповідних спілок.

6. Теоретична частина (Зміст докладів). Залізнична станція. Її діяльність та установи на території станції. Скільки потягів на день проходить. Розмір вантаження та розвантаження і яких речей на місяць. Пошта, телеграф, телефон. Їх діяльність.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Експерсія. Статистичні матеріали збирають групи.

7. Теоретична частина (Зміст докладів). Залізничне депо й майстерні. Цехи, бригади. Виробництво кожного підрозділу. Рух і збільшення продуктивності праці, зарплатні у зв'язку з числом робітників. Профорганізації і культосвітні установи на залізниці.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Експерсія. Статистичні матеріали збирають групи.

8. Теоретична частина (Зміст докладів). Торгівля в м. Конотопі. Кооперативи. Ларьки, боротьба їхня з приватними крамарями. Перемога кооперації. Число членів. Обороти. Культурна діяльність кооперативів.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Групами збираються матеріали в кооперативах, а щодо приватних торговців, то в Фінансовому управлінні.

9. Теоретична частина (Зміст докладів). Освіта у м. Конотопі. Установи Соцвиху, Профосу та Політосу. По кожній інституції – склад службовців, склад вихованців або відвідувачів. Господарський стан. Стан навчально-допоміжних установ, організації та гуртки молоді, діяльність клубів.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Кожну освітню установу вивчає група з зазначених сторін.

10. Теоретична частина (Зміст докладів). Червона армія. Дивізіон, культурна праця у казармі, виховна діяльність військової служби.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Експерсія у казарму арtpолку всіх учнів.

11. Теоретична частина (Зміст докладів). Громадське життя в м. Конотопі. Партійні та профсоюзні організації, число членів; діяльність спілок у справі захисту матеріально-правових інтересів членів. Культкомісії при спілках.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Збирання матеріалу по усіх спілках; Найбільше ознайомлення з Е.Р.К. в житті та на залізниці. Ознайомлення з сільбудом.

12. Теоретична частина (Зміст докладів). Діяльність міської Ради щодо порядку у місті та захисту інтересів місцевої бідноти, підвищення її матеріального та культурного рівня.

Практичні вправи. Лабораторна праця. Ознайомлення груп з діяльністю та цифровими доносами по міській Раді, артілі, крамниці, хата-читальня.

Методичні помітки, згідно яких проробляються окремі пункти програми.

Для організації краєзнавчої роботи, лектором розроблено такий план роботи на 1-й триместр: студенти, поділившись на групи (4-5 осіб в кожній), збирають статистичні та організаційно-технічні матеріали по різних підприємствах та установах; обробляють здобуті матеріали у формі звітів і роблять доповіді в аудиторії під час лекційних занять, слухачі ж після обговорення доповіді готують тези та діаграми з цифровими даними. Найважливіші підприємства (залізничні майстерні, сільськогосподарська виставка, музей) після відповідних докладів пропонуються відвідати всім студентам.

Неодноразово відбувалися загальні збори для того, щоб розробити план роботи з краєзнавства на триместр та на канікули у справі збирання етнографічного та взагалі музейного матеріалу для заснованого при курсах музею краєзнавства за секціями: 1) історично-географічна; 2) дослідно-географічна та метеорологічна; 3) природнича; 4) економічна; 6) культосвітня.

Адже відомо, що велику роль в об'єднанні педагогічних сил та підвищенні професійної кваліфікації вчителів зіграли педагогічні музеї. Особливою рисою педагогічних музеїв була зосередженість уваги на тих, кого навчали. Роботу музеїв було спрямовано на задоволення різних педагогічних потреб. Музеї, об'єднуючи діяльність великої кількості різних спеціалістів-педагогів, були сильними методичними центрами.

У результаті організаційно-методичної роботи з краєзнавства студенти розглядали об'єкти і явища природи не як випадкове поєднання компонентів, використання яких можливо в господарській діяльності регіону, а як цілісну систему з органічними взаємозв'язками і закономірностями. Зміна підходу до вивчення компонентів природи своєї місцевості була пов'язана із ставлення суспільства до розв'язання проблеми перетворень природи, яке поступово змінювалося, і прагнуло організації господарства краю з урахуванням особливостей місцевої природи і можливостей раціонального використання її ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 червня 2002 року № 789 про затвердження “Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року”. – К., 2002. – 96 с.
2. Тронько П.Т. Історичне краєзнавство – невід’ємна складова сходження суверенної України //Трибуна – К., 2002. – № 5-6. – С.20-23.
3. Тронько П.Т., Скляренко Є.М. Основні підсумки і далші завдання історико-краєзнавчих досліджень // Український історичний журнал. – 1979. – № 11. – С. 51-61.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (М. ХЕРСОН)

4. Бюлетень НКО Ч.2(7), лютий, 1925 стор. 37.
5. Бюлетень НКО Ч. 10(15), жовтень, 1925 стор. 29-30.

Кудас Л.Б.

КРАЕВЕДЕНИЕ КАК НОВЫЙ МЕТОД ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И НАУЧНОЙ РАБОТЫ ПРИ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ В ПЕРИОД 20-Х ГОДОВ XX В.

В статье отражены организационные и научно-методические основы краеведческой работы как комплексной системы знаний при подготовке учителей в Украине в 20-е годы XX века.

Ключевые слова: краеведение, метод, учебный план, профессиональная подготовка учителя, образование.

Kudas L.B.

LOCAL HISTORY AS A NEW METHOD OF EDUCATION AND RESEARCH IN TEACHER TRAINING DURING THE 20-S OF XX CENTURY

The article deals with the organizational and methodological fundamentals of work in the sphere of local history as the complex system of knowledge in preparing teachers in Ukraine in 20-s of XX century.

Key words: local history, method, curriculum, professional teacher training, education.